

J. M. Coetzee

Kaj je realizem?

Predvsem je tu vprašanje začetka, namreč kako naj pridemo od tam, kjer smo, torej zaenkrat nikjer, na oddaljen breg. To je preprosto vprašanje premostitve, vprašanje, kako v naglici zbijemo skupaj most. Taka vprašanja ljudje rešujejo vsak dan. Rešijo jih, in ko jih enkrat rešijo, je začetek tu.

Sklepajmo torej, da je bilo to kakorkoli že storjeno. Vzemimo, da je bil most postavljen, da smo šli čezenj, lahko ga pustimo za seboj, pozabimo nanj. Za seboj smo pustili ozemlje, na katerem smo bili. Zdaj smo na oddaljenem ozemlju, kjer želimo biti.

Elizabeth Costello je pisateljica, rojena leta 1927, kar pomeni, da je stara devetinšestdeset let, bliža se sedemdesetemu. Napisala je devet romanov, dve zbirki pesmi, knjigo o tretjem življenju Queenslanda in zajeten kup časopisnih člankov. Rojena Avstralka je. Rodila se je v Melbournu in danes živi tam, vendar je od 1950. do 1962. živela v tujini, v Angliji in Franciji. Dvakrat je bila poročena. Ima dva otroka, iz vsakega zakona po enega. Njen sin John, ki nastopa v tej zgodbi, uči na Oddelku za astronomijo Avstralske državne univerze.

Elizabeth Costello je zaslovela s svojim četrtem romanom, *Hiša na Eccles Streetu* (1969), katerega glavna junakinja je Marion Bloom, žena Leopolda Blooma, glavnega junaka nekega drugega romana, *Uliksesa* (1922) Jamesa Joycea. Izkazali so ji veliko časti, tako doma kot na tujem. Nastalo je celo Društvo Elizabeth Costello, s sedežem v Albuquerqueu v Novi Mehiki, ki izdaja četrtletni *Bilten Elizabeth Costello*.

Oktobra 1995 je Elizabeth Costello potovala, ali potuje (odslej v sedanjem času) v Waltham v Massachusettsu, na Appletonov kolidž, da bi tam sprejela Appletonovo nagrado. To nagrado vsaki dve leti podelijo vidnemu svetovnemu pisatelju, ki ga izbere žirija priznanih kritikov in pisateljev. K nagradi sodita

tisoč dolarjev iz sklada Stowerjeve zapuščine in zlata medalja. To je ena največjih književnih nagrad v Združenih državah.

Elizabeth Costello (Costello je njen deklinški priimek) med obiskom v Massachusettsu spremlja njen sin. Postala je malce slabotna: brez njega si ne bi upala na ta naporni izlet čez pol sveta in dva vremenska pasova.

Preskočimo. Prispela sta v Waltham in odpeljali so ju v njun hotel, presenetljivo veliko stavbo za tako majhno mesto, visok šesterokotnik, zunaj ves iz temnega marmorja in znotraj obložen s kristalom in zrcali. V njeni sobi se odvija dialog.

“Ti bo udobno?” vpraša sin.

“Prepričana sem, da mi bo,” odgovori ona. Njena soba je v dvanajstem nadstropju in ima razgled na igrišče za golf. Onstran njega so gozdnati griči.

“Zakaj torej ne bi počivala? Po naju bodo prišli ob pol sedmih. Nekaj minut prej te bom poklical po telefonu.”

Vsak čas bo odšel. Ona spregovori.

“John, kaj hočejo od mene?”

“Nocoj? Nič. Samo večerja s člani žirije bo. Ne bova dovolila, da bi se zavlekla. Opomnil jih bom, da si utrujena.”

“In jutri?”

“Jutri bo drugačna zgodba. Bojim se, da boš morala jutri zavihati rokave.”

“Pozabila sem že, zakaj sem privolila, da pridem. Videti je kot hudo mučenje, ki naj bi ga prestajala brez pravega razloga. Morala bi jim povedati, naj pozabijo na slovesnost in pošljejo ček kar po pošti.”

Po dolgem poletu kaže svoja leta. Nikdar ni skrbela za svojo zunanost; prej to ni bilo nič narobe, zdaj je očitno. Stara in utrujena.

“Bojim se, da tako ne gre, mama. Če hočeš denar, moraš odigrati predstavo.”

Ona zmaje z glavo. Še vedno je v starem modrem dežnem plašču, v katerem je prišla z letališča. Njeni lasje so videti mastni, brez leska. Niti poskusila ni izprazniti kovčka. Kaj bo storila, če jo zdaj pusti samo? Bo legla kar v dežnem plašču in čevljih?

Z njo je tu iz ljubezni. Ne more si predstavljati, da bi jo pustil tako trpeti, ne da bi ji stal ob strani. Z njo je, ker je njen sin, njen ljubeči sin. Vsak čas pa bo tudi – neokusna beseda – njen dreser.

Predstavlja si jo kot tjujnja, starega, odsluženega cirkuškega tjujnja. Še enkrat se mora zavihati na sod, še enkrat pokazati, da zna na nosu vrteti žogo. On jo mora spodbujati, ji dajati pogum, jo voditi do konca predstave.

Ob pol sedmih potrka. Ona je pripravljena, čaka polna dvomov, vendar pripravljena na spopad s sovražnikom. Na sebi ima moder kostim in svilen jopič, svojo pisateljsko uniformo, in bele čevlje, s katerimi ni nič narobe, vendar v njih nekako spominja na raco Jakico. Umila si je lase in si jih počesala nazaj. Še vedno so videti mastni, vendar spoštovanja vredno mastni, kot pri gradbenem delavcu ali mehaniku. Na obrazu ima že zdaj otopel izraz, ki bi ga pri dekletu imenovali vase zaprt. Obraz brez osebnosti, tak, ki ga

morajo fotografi obdelati, da mu vdihnejo ugled. Kot Keats, pomisli, véliki zagovornik brezizrazne dovzetnosti.

Modri kostim, mastni lasje, to so podrobnosti, znamenja zmerne realizma. Dopolni jih z detajli, dopusti, da se pomen sam pokaže. Postopek, katerega začetnik je bil Daniel Defoe. Robinson Crusoe, ki ga je vrglo na obalo, se ozira okrog sebe, da bi našel mornarje s svoje ladje. Vendar jih ni nikjer. "Nikoli več jih nisem videl in tudi nobene sledi za njimi ne," pove, "razen treh klobukov, ene kape in dveh čevljev, ki niso bili iz istega para." Dva čevlja, ne iz istega para: s tem, da nista bila iz istega para, sta čevlja prenehala biti obutev in sta postala dokaza za smrt, ki ju je spenjeno morje strgalo s stopal potapljaljočih se mož in jih vrglo na obalo. Nobenih velikih besed, nobene žalosti in obupa, samo klobuki, kape in čevlji.

Kolikor daleč nazaj se spominja, se je njegova mati vsako jutro umaknila pisat. Nobenega nadlegovanja, ne glede na okoliščine. Prepričan je bil, da je nesrečen, osamljen, otrok, ki mu manjka ljubezni. Kadar sta se s sestro še posebej smilila sama sebi, sta se sesedla na tla pred zaklenjenimi vrati in se potihoma cmerila. Cmerjenje se je počasi spreverglo v brundanje ali petje, in potem sta se bolje počutila in pozabila na to, kako zapuščena sta.

Zdaj je slika drugačna. Odrasel je. Nič več ni pred vrati, temveč znotraj sobe, opazuje jo, ko mu dan za dnem, leto za letom sedi nasproti, s hrbtom obrnjena proti oknu, medtem ko se njeni lasje počasi spreminjajo iz črnih v sive, prazen list. Kakšna trma! Zasluži si medaljo, pomisli on, to in še marsikatero. Za pogum, ki presega dolžnost.

Do spremembe je prišlo, ko je imel petintrideset let. Dotlej ni prebral niti besede tistega, kar je napisala. To je bil njegov odgovor, maščevanje, ker ga je zaklenila ven. Zatajila ga je, torej je tudi on zatajil njo. Ali pa morda ni maral brati njenega pisanja, da bi se zavaroval. Morda je bil to globlji motiv: da ga ne bi zadela strela. Potem je lepega dne, ne da bi komu zinil besedo, niti samemu sebi je ni privoščil, vzel iz knjižnice eno njenih knjig. Zatem je prebral vse, bral je odkrito, na vlaku, za mizo pri kosilu. "Kaj bereš?" "Eno materinih knjig."

On je v njenih knjigah, ali vsaj v nekaterih. Tudi drugi ljudje so, ki jih prepozna; in gotovo je še veliko takih, ki jih ne prepozna. O spolnosti, strasti, ljubosumju in zavisti piše tako poznavalsko, da ga pretrese. Naravnost nespodobno je.

Pretrase ga; bržkone tako vpliva tudi na druge bralce. Zato, če pogledaš širše, bržkone tudi živi. Kako nenavadna nagrada za celo življenje, v katerem je pri ljudeh povzročala pretrese: da jo pripeljejo v to mesto v Massachusettsu, jo pogostijo in ji dajo denar! Kajti ona nikakor ni ljubezniva pisateljica. Celo kruta je, tako kot znajo biti ženske, moškim pa največkrat primanjkuje poguma. Kakšno bitje je? Vsekakor ni tjulenj: za to ni dovolj prijazna. Ampak morski pes tudi ni. Mogoče mačka. Ena tistih velikih mačk, ki prenehajo trgati drobno svoje žrtve in vam čez razparani trebuh namenijo nepremičen, hladen pogled svojih rumenih oči.

Preskočil bom prizor v restavraciji, v glavnem pogovor. Nadaljujem spet z dogodki v hotelu, kjer Elizabeth Costello prosi sina, naj še enkrat pregleda seznam oseb, ki sta jih ravnokar spoznala. On jo uboga, vsakemu doda ime in funkcijo, tako kot v življenju. Njun gostitelj William Brautegam je dekan Appletonovega kolidža. Sklicatelj žirije Gordon Wheatley je Kanadčan, profesor na McGillu, ki je pisal o kanadski književnosti in Wilsonu Harrisu. Tista, ki jo kličejo Toni in ji je govorila o Henryju Handlu Richardsonu, je z Appletonovega kolidža. Pozna Avstralijo in je tam tudi predavala. Paulo Sachs pozna. Plešasti Kerrigan je romanopisec, po rodu z Irskega, zdaj živi v New Yorku. Peta članica žirije, tista, ki je sedela poleg njega, se imenuje Moebius. Predava v Kaliforniji in ureja revijo. Objavila je tudi kratke zgodbe.

“Vidva sta imela kar dolg zaupen pogovor,” mu reče mati. “Prikupna, kajne?”
“Najbrž.”

Ona malo pomisli. “Ampak ali kot skupina nate ne naredijo vtisa, da so precej ...”

“Precej lahke kategorije?”

Ona pokima.

“No, saj so res. Tistih iz težke kategorije take predstave ne zanimajo. Tisti iz težke kategorije se borijo s problemi težke kategorije.”

“Ali zanje nisem primerna za težko kategorijo?”

“No, iz težke kategorije si gotovo. Tvoja hiba je, da nisi problematična. Pokazalo se je, da tisto, o čemer pišeš, ni problem. Ko boš predstavila problem, te bodo morda prestavili na njihovo igrišče. Zaenkrat pa nisi problem, temveč le zgled.”

“Zgled česa?”

“Zgled pisanja. Zgled, kako piše nekdo v tvojem položaju, iz tvoje generacije in tvojega porekla. Primer.”

“Primer. Mi je dovoljeno ugovarjati? Po vsem trudu, ki ga vlagam v to, da ne pišem tako kot vsi drugi?”

“Mama, nobenega smisla nima, da o tem razpravljaš z mano. Vsekakor pa moraš priznati, da na določeni ravni pišemo tako kot vsi drugi. Sicer bi pisali vsak v svojem jeziku. Ni nesmiselno – ali pač? –, da te bolj zanima, kaj imajo ljudje skupnega, kot tisto, kar jih razdvaja.”

Naslednje dopoldne je še en literarni pogovor. John gre dol v hotelsko telovadnico in tam naleti na predsednika žirije Gordona Wheatleyja. Drug poleg drugega se kriče pogovarjata, medtem ko poganjata sobni kolesi. Njegova mama bo razočarana, reče Whitleyju ne povsem resno, če bo slišala, da je dobila Appletonovo nagrado, ker je leto 1995 leto Avstralije in Azije.

“Kaj bi rada slišala?” mu Wheatley zakriči nazaj.

“Da je najboljša,” odvrne on. “Da člani vaše žirije iskreno tako mislijo. Ne najboljša X ali Y, le najboljša.”

“Brez neskončnosti matematika ni mogoča,” zakriči Wheatley. “Vendar to ne pomeni, da neskončnost obstaja. Samo izmišljen pojem je, človekov konstrukt.”

Seveda trdimo, da je Elizabeth Costello najboljša. Samo to nam mora biti jasno, kaj taka trditev pomeni v okviru našega časa.”

Analogija z neskončnostjo mu nič ne pomeni, vendar ne vztraja pri tem vprašanju. Upa, da Wheatley ne piše tako slabo, kot razmišlja.

Realizem se nikoli ni rad ukvarjal z idejami. Drugače tudi ni moglo biti: realizem sloni na ideji, da ideje ne obstajajo ločeno, obstajajo lahko le v predmetih. Kadar mora torej razpravljati o idejah, tako kot tukaj, je prisiljen ustvariti okoliščine – sprehode po podeželju, pogovore –, v katerih junaki ubesedijo nasprotujoče si ideje in jih tako nekako utelesijo. Bistven je pojem utelešenja. Ideje v takih pogovorih ne lebdiyo prosto in v resnici tudi ne morejo lebdeti: povezane so z govorcji, ki jih izrečejo, poraja jih matrika posameznikovih interesov, v skladu s katerimi govorcji na tem svetu ravnajo. Tak je, na primer, sinov strah, da z njegovo materjo ne bi ravnali, kot da je pisateljica iz tretjega sveta iz risanke o Mikimiški, ali Wheatleyjev strah, da bi spominjal na nazadnjaškega absolutista.

Ob enajstih potrka na vrata materine sobe. Čaka ju natrpan urnik: intervju, pot na radijsko postajo kolidža na snemanje, zvečer pa slavnostna izročitev in govor, ki sodi zraven.

Na radijski postaji ju ločijo. Njega peljejo v režijo. Presenečen vidi, da je izpraševalka tista elegantna ženska po imenu Moebius, zraven katere je sedel med večerjo. “Jaz sem Susan Moebius, oddaja ima naslov *Pisatelji pri delu*, in danes govorimo z Elizabeth Costello,” pove. Potem jo v nekaj besedah predstavi. “Vaš najnovejši roman,” nadaljuje, “z naslovom *Ogenj in led* se dogaja v Avstraliji v tridesetih letih dvajsetega stoletja in pripoveduje o mladeniču, ki si utira pot kot slikar, kljub nasprotovanju domačih in okolja. Ste pri pisanju mislili na določeno osebo? Ste snov črpali iz svoje mladosti?”

“Ne, v tridesetih letih sem bila še otrok. Seveda vedno črpamo iz lastnega življenja – to je vse, kar imamo. Ampak ne, *Ogenj in led* ni avtobiografija. Roman je. Izmisliła sem si ga.”

“Sijajna knjiga je, to moram povedati našim poslušalcem. Toda, ali vam je lahko pisati z moškega stališča?”

Vprašanje je rutinsko, iztočnica za eno njenih rutinskih izjav. Presenečen je, ker ne sprejme iztočnice.

“Lahko? Ne. Če bi bilo lahko, tega ne bi bilo vredno početi. Pravi izziv je drugačnost. To, da si izmisliš nekoga zunaj sebe. Da si izmisliš svet, v katerem se giblje. Da si izmisliš Avstralijo.”

“Je to tisto, kar počnete v svojih romanih, si izmišljuje Avstralijo?”

“Ja, najbrž res. Ampak dandanes to ni tako lahko. Več odpora je, breme drugih Avstralij, ki so si jih izmislili drugi, ki ga moraš premagovati. Na to mislimo, ko govorimo o tradiciji, o začetkih tradicije.”

“Rada bi prešla na roman *Hiša na Eccles Streetu*, po katerem ste v tej deželi najbolj znani, knjigi, ki je utirala novo pot, in na lik Molly Bloom. Kritiki so se osredotočili na to, kako ste si prilastili ali si prisvojili Joyceovo Molly, jo

posvojili. Zanima me, ali bi hoteli pojasniti svoje cilje v tej knjigi, posebno izzivanje Joycea, enega največjih očetovskih likov v sodobni književnosti, na njegovem področju.”

Še ena jasna iztočnica, in tokrat jo sprejme.

“Da, res je prikupna oseba, tale Molly Bloom, ali ne? Mislim na Joyceovo Molly. Svojo sled pušča na straneh *Uliksa* tako kot psica, ki se goni, pušča za seboj svoj vonj. Ne morete reči, da je zapeljiv; veliko bolj prvinski je. Moški začutijo ta vonj, vohajo, buljijo, krožijo okoli njega in renčijo drug na drugega tudi takrat, kadar Molly ni zraven.

Ne, nimam občutka, da izzivam Joycea. Vendar je v določenih knjigah tako obilje domišljije, da potem, ko se dogajanje konča, ostane še nekaj snovi. Snovi, ki vas skoraj vabi, naj jo povzamete in ustvarite nekaj svojega.”

“Ampak vi ste odpeljali Molly ven iz hiše – če smem povzeti vašo metaforo –, odpeljali ste jo iz hiše na Eccles Streetu, kamor so jo zaprli njen soprog, ljubimec in v določenem pogledu tudi njen avtor, in iz nje naredili nekakšno čebelo matico, ki ne zna leteti, in jo spustili na dublinske ulice. Ali nimate občutka, da je to vaš izziv, vaš odgovor?”

“Čebela matica, psica ... Spremenimo ta simbol in jo imenujmo raje levinja, ki preži na ulici, duha vonjave, si ogleduje okolico. Še več, plen išče. Da, želela sem jo rešiti iz tiste hiše in še posebno iz tiste spalnice s škripajočimi vzmetmi in jo spustiti na prostost, kot pravite, v Dublin.”

“Če je za vas Molly, Joyceova Molly, ujetnica v hiši na Eccles Streetu, ali ženske na splošno vidite kot ujetnice zakona in družinskega življenja?”

“Menda ne mislite na današnje ženske. Čeprav da, Molly je v določeni meri ujetnica zakonske skupnosti, take vrste zakonske skupnosti, kakršna je bila leta 1904 v veljavi na Irskem. Njen mož Leopold je prav tako ujetnik. Če je ona zaprta v družinsko domovanje, je on zaprt ven. Tako imamo Odiseja, ki bi rad prišel noter, in Penelopo, ki bi rada prišla ven. To je tista šaljivost, šaljiva legenda, ki sva se ji Joyce in jaz vsak po svoje poklonila.”

Ker imata obe ženski slušalke in se obračata k mikrofonu namesto druga k drugi, težko vidi, kako se razumeta. Vendar je očaran, tako kot vedno, od lastnosti, kakršne se njegovi materi posreči zaigrati: prikupnost, zdravo pamet, niti sledu zlobe, pa tudi ne prevelike bistrosti.

“Rada bi vam povedala,” nadaljuje izpraševalka (hladen glas, pomisli on: hladna ženska, sposobna, nikakor ne lahke kategorije), “kakšen vtis je *Hiša na Eccles Streetu* napravila name, ko sem jo prvič brala. Ko sem bila še študentka, sem se poglobila v Joyceovo knjigo, vsrkala sem slavni monolog Molly Bloom in kritiško pravovernost, ki jo je spremljala, namreč da je Joyce v njej sprostil pristni glas ženskosti, čutno stvarnost ženske in tako naprej. In potem sem prebrala vašo knjigo in spoznala, da ni bilo potrebno, da je bila Molly omejena tako, kot jo je pokazal Joyce, da bi prav tako lahko bila inteligentna ženska, ki bi se zanimala za glasbo, imela svoj krog prijateljev in hčer, s katero bi si izmenjavali zaupnosti; to je bilo razodetje, kot pravim. In začela sem se

spraševati o drugih ženskah, za katere mislimo, da so jim moški pisci dali glas v imenu njihove osvoboditve, navsezadnje pa le zato, da bi služile moški filozofiji. Še zlasti mislim na ženske D. H. Lawrencea, če pa greste še dlje v preteklost, bi lahko mednje šteli Tess iz rodovine d'Urbervillov in Ano Karenino, če omenim le dve. To je zelo obsežno vprašanje, vendar me zanima, ali lahko o tem kaj poveste – ne le o življenjih Molly Bloom, temveč o projektu prisvajanja ženskega življenja na splošno.”

“Ne, ne verjamem, da bi želela karkoli reči, mislim, da ste že vi vse zelo obširno povedali. Seveda, bodimo poštene, moški se bodo morali lotiti prisvajanja Heathcliffov in Rochesterjev iz romantičnih stereotipov, da ne omenim ubogega, starega, zaprašena Casaubona. Veličastna predstava bo. Ampak bodiva resni, ne moremo se večno lepiti na klasike. Tudi jaz se ne odrekam odgovornosti. Sami si moramo kaj izmisliti.”

Preskočimo na večer, na glavni dogodek, podelitev nagrade. John, sin Elizabeth Costello, je v prvi vrsti gledalcev, med posebnimi gosti. Ženska na njegovi levi se predstavi. “Naša hči je na Appletonu,” reče. “Piše diplomsko nalogo o vaši materi. Zelo jo občuduje. Prisilila nas je, da smo vse prebrali.” Potreplja zapestje moškega poleg sebe: njen soprog. Videti je, da imata denar, podedovan denar. Dobrodelnika, ni dvoma. “Vašo mater v tej deželi zelo občudujejo,” pravi. “Še zlasti mladina. To bi ji morali povedati.”

Mlade ženske po vsej Ameriki pišejo diplomske naloge o njegovi materi. Privrženke, učenke. Bi jo res razveselilo, če bi ji povedal?

Prizor podelitve bom preskočil. Na splošno ni pametno, da prepogosto prekinеш pripoved, kajti pripovedovanje zgodb učinkuje tako, da bralca ali poslušalca zaziblješ v stanje zasanjanosti, v katerem čas in kraj stvarnega sveta zbledita, izpodrineta ju čas in kraj izmišljene pripovedi. Vdor v sanje pritegne pozornost k umetni oblikovanosti zgodbe in uniči privid resničnosti. In vendar, če ne preskočim določenih prizorov, bomo ves dan tu. Preskoki niso del besedila, del predstave so.

Nagrada je podeljena. Njegova mati ostane sama na govorniškem odru, da bi povedala svoj sprejemni govor, ki ima v sporedu naslov “Kaj je realizem?” Prišel je čas za njeno predstavo, čas, da se izkaže.

Natakne si očala. “Dame in gospodje,” reče in začne brati.

“Svojo prvo knjigo sem objavila leta 1955, pred štiridesetimi leti. Živela sem v Londonu, ki je bil takrat za Avstralce kulturna metropola. Jasno se spominjam dneva, ko je po pošti prispel zavoj, izvod knjige, avtorski izvod. Seveda sem bila vsa vznemirjena, da jo imam končno v rokah, čisto pravo. Vendar me je še nekaj mučilo. Telefonirala sem svojim založnikom. ‘Ali ste razposlali obvezne izvode?’ sem vprašala. In nisem dala miru, dokler mi niso zatrdili, da bodo obvezne izvode še tisto popoldne poslali v Bodleyevo knjižnico in na druge naslove, predvsem pa v Britanski muzej. To sem si najbolj želela: da bi imela prostor na policah Britanskega muzeja, z ramo ob rami z velikimi C-ji: Carlylom, Chaucerjem, Coleridgeem in Conradom. (Najbolj smešno je, da je moja najbližja knjižna sosedka nazadnje postala Marie Corelli.)

Človek se zdaj smeji taki naivnosti. Vendar se je pod mojo zaskrbljenostjo skrivalo nekaj resnega, in pod to resnobo spet nekaj ganljivega, kar je težje priznati.

Naj pojasnim. Poleg vseh izvodov knjige, ki jih človek napiše in bodo izginile – nekaj jih bodo zmleli v papirno kašo, ker jih ne bo mogoče prodati, tu in tam bo katero nekdo odprl in prebral stran ali dve, potem pa zazelhal in jo za vedno odložil, nekaj jih bodo pustili v obmorskih hotelih ali na vlakih –, poleg vseh teh izgubljenih knjig moramo biti sposobni čutiti, da je vsaj en izvod, ki ga bo nekdo ne le prebral, temveč ga vzel za svojega, mu dal dom, prostor na polici, ki bo samo njegov. Pod mojo skrbjo za obvezne izvode se je skrivala želja, da bi moja prvorojenka, četudi bi me naslednji dan podrl avtobus, imela dom, kjer bi lahko dremala naslednjih sto let in je ne bi nihče prišel zbadat s palico, da bi videl, ali je še živa.

To je bila ena plat mojega telefonskega poziva: če bom jaz, ta umrljiva lupina, umrla, naj živim vsaj v svojih stvaritvah.”

Elizabeth Costello nadalje razmišlja o minljivosti slave, celo o minljivosti knjižnic z obveznimi izvodi. Preskočim in spet povzamem.

“Naj se zdaj lotim svoje teme: Kaj je realizem?”

Franz Kafka je napisal zgodbo, v kateri opica, praznje oblečena za to priložnost, govori pred učeno družbo. To je govor, hkrati pa tudi preskus, izpit, nekakšen *viva voce*. Pokazati mora, da govori jezik svojih poslušalcev, pa tudi to, da obvlada njihovo vedenje in navade, da je primerna za vstop v njihovo družbo.

Zakaj sem vas spomnila na Kafkovo zgodbo? Se nameravam pretvarjati, da sem opica, iztrgana iz svojega naravnega okolja, prisiljena nastopati pred zbranimi kritičnimi tujci? Upam, da ne. Taka sem kot vi, nisem iz druge živalske vrste.

Tisti, ki poznate to zgodbo, se boste spomnili, da je napisana v obliki monologa, monologa, ki ga govori opica. V svetu, o katerem govori zgodba, torej ni mogoče, da bi govorca ali poslušalce opazovali skozi oko nepoučenega. Kolikor vemo, govorec ‘v resnici’ mogoče ni opica, morda je preprosto človeško bitje kot mi in zmotno verjame, da je opica, ali pa je človeško bitje, ki se predstavi, zelo ironično, samo zaradi retorike, kot opica. Kolikor vemo, tudi med občinstvom ne sedijo, kot si predstavljamo, brkati, rdečelični gospodje, ki so zamenjali svoje popotne in tropske čelade za večerne obleke, temveč prav take opice, zdresirane, morda ne tako dobro kot naš govorec, ki zna izgovarjati zapletene nemške stavke, zato pa vsaj toliko, da sedijo in poslušajo; ali če niso vrhunsko zdresirane, so vsaj priklenjene na sedeže in so jih naučili, da ne klepečejo, si ne obirajo bolh in javno ne opravljajo potrebe.

Ne vemo. Ne vemo in ne bomo nikoli zatrdno vedeli, kaj se v resnici dogaja v tej zgodbi: ali človek govori ljudem ali opica opicam, opica ljudem ali človek opicam (čeprav je to zadnje, mislim, malo verjetno) ali celo papiga papigam.

Bili so časi, ko smo vedeli. Če je v besedilu pisalo: ‘Na mizi je stal kozarec, vode,’ smo nekoč verjeli, da je nekje res kozarec vode in miza, in samo pogledati moramo v besedno ogledalo besedila, pa bomo oboje videli.

Vendar je vsega tega konec. Besedno ogledalo je razbito, vse kaže, da za vedno. O tistem, kar se v predavalnici resnično dogaja, lahko vi ugibate ravno toliko kot jaz: ljudje in ljudje, ljudje in opice, opice in ljudje, opice in opice, kakorkoli že. Mogoče tudi predavalnica sama ni nič drugega kot živalski vrt. Besede na listu si ne bodo več mirno pustile ukazovati, da bi vsaka govorila: 'Pomenim tisto, kar pomenim!' Slovar, ki je nekoč stal nad kaminom poleg Svetega pisma in Shakespeareovih del, na prostoru, ki je v pobožnih rimskih časih pripadal hišnim bogovom, je postal le še eden v vrsti priročnikov.

V takih okoliščinah stopam pred vas. Ne izrabljam tega, da stojim na tem odru za to, da bi razdirala prazne, nihilistične šale o tem, kaj sem, opica ali ženska, in kdo ste vi, moji zasliševalci. To ni smisel zgodbe, trdim jaz, ki pa nimam pravice določati, kakšen je smisel zgodbe. Verjamemo, da so bili nekoč časi, ko smo lahko povedali, kdo smo. Zdaj smo le igralci, ki izgovarjajo besedilo svoje vloge. Izmaknili so nam tla izpod nog. Lahko bi si mislili, da se je tragično zasukalo, če ne bi tako težko spoštovali tisto, kar ne stoji na trdnih tleh: zdaj se nam vse zdi kot privid, eden takih, ki jih ohranjajo le združeni pogledi vseh v dvorani. Kakor hitro se ozrete proč, zrcalo pade na tla in se zdrobi.

Torej imam dober razlog, da se počutim negotovo, ko stojim pred vami. Kljub tej imenitni nagradi, za katero sem globoko hvaležna, kljub zagotovilu, ki ga ponuja, da bom zato, ker sem v sijajni družbi tistih, ki so jo prejeli pred menoj, nedosegljiva za zavistni prst časa, če smo stvarni, vsi vemo, da je tudi le vprašanje časa, kdaj knjig, ki jim izkazujete časti in imam tudi jaz zasluge, da so nastale, ne bo nihče več bral in se jih navsezadnje tudi nihče več spominjal. In prav je tako. Breme spomina, ki ga nalagamo svojim otrokom in vnukom, je omejeno. Imeli bodo svoj svet in mi bomo vedno manj sodili vanj. Hvala."

Ploskanje se začne neodločno, postaja vedno glasnejše. Njegova mati si sname očala, se nasmehne. Prikupen nasmeh je: v tem trenutku očitno uživa. Nastopajoči vedno uživajo ob aplavzu, če je zaslužen ali ne: igralci, pevci, violinisti. Zakaj ne bi tudi ona imela svojega trenutka slave?

Ploskanje zamre. Dekan Brautegam se približa mikrofonu. "Pogostitev bo ..."

"Oprostite!" Dekana prekine jasen, samozavesten mlad glas.

Med občinstvom zavladava razburjenje. Glave se obračajo.

"V preddverju bo pogostitev, pa tudi razstava knjig Elizabeth Costello. Prosim, pridružite se nam tam. Preostane mi le še ..."

"Oprostite!"

"Ja!"

"Imam vprašanje."

Govorka vstane: mlada ženska v beli bombažni majici. Brautegam je očitno zbehan. Njegova mati pa se nič več ne smehlja. Ta pogled pozna. Zdaj ima vsega dovolj, rada bi odšla.

"Nisem prepričan," reče Brautegam, se mršči in ozira okrog sebe, da bi ga kdo podprl. "Spored nocojšnje prireditve ne dopušča vprašanj. Rad bi se zahvalil ..."

"Oprostite! Imam vprašanje za govorko. Smem nagovoriti govorko?"

Zavlada tišina. Vse oči so obrnjene v Elizabeth Costello. Ta z ledenim pogledom zre v daljavo.

Brautegam se zbere. "Rad bi se zahvalil gospe Costellovi, zaradi katere smo se nocoj zbrali, da bi jo počastili. Prosim, pridružite se nam v predddverju. Hvala." In izklopi mikrofona.

Ko odhajajo iz dvorane, se sliši pritajen pogovor. Naključje, vsaj to. V gneči pred seboj zagleda dekle v beli bombažni majici. Hodi strogo, vzravnano in na videz jezno. Kakšno bi bilo njeno vprašanje? Ali ne bi bilo bolje, da bi ga postavila?

Boji se, da se bo prizor ponovil v predddverju. Vendar se ne zgodi nič. Dekle je že odšlo, izginilo v noč, morda je oddivjalo ven. Dogodek vseeno pusti slab okus v ustih; recite, kar hočete, a večer je bil skažen.

Kaj je nameravala vprašati? Ljudje se zbirajo v skupine, šepetajo. Očitno se jim jasni, za kaj gre. Tudi njemu se jasni, za kaj gre. Povezano je z nečim, kar bi morda pričakovali, da bo slavna pisateljica Elizabeth Costello izjavila ob taki priložnosti, pa ni izjavila.

Vidi dekana Brautegama in druge, kako se zdaj trudijo okoli njegove matere, zadevo poskušajo zgladiti. Po vsem trudu, ki so ga vložili, bi radi, da odide domov z lepim mnenjem o njih in Appletonovem kolidžu. Vseeno morajo že misliti naprej, v leto 1997, v upanju, da bo žirija za leto 1997 predlagala prikupnejšo zmagovalko.

Preskočim preostanek prizora v predddverju, se vrnem v hotel.

Elizabeth Costello se za tisti večer umakne k počitku. Njen sin, ki je v marsikaterem pogledu odtlej glavni igralec, v svoji sobi gleda televizijo, potem postane nemiren in odide dol v salon. Tam že drugič tisti večer vidi žensko, ki je intervjuvala njegovo mater za radio, Susan Moebius. Pomaha mu, naj pride k njej. Spremljevalca ima, vendar spremljevalec kmalu odide in ju pusti sama.

Zdi se mu privlačna. Lepo je oblečena, lepše, kot dovoljujejo pravila akademije. Ima dolge, svetle, zlate lase; vzravnano sedi na stolu, ramena drži pokonci; ko vrže lase nazaj, je njen gib prav kraljevski.

Preletita dogodke tistega večera. Govorita o prepovedu radia kot kulturnega medija. "Z materjo ste imeli zanimiv pogovor," reče on. "Vem, da ste o njej napisali knjigo, ki je še nisem prebral – žal mi je. Imate o njej povedati kaj lepega?"

"Upam, da. Ključna pisateljica našega časa je. Knjiga ne govori le o njej, vendar ima v njej pomembno mesto."

"Toda, ali je ključna pisateljica za vse ali le za ženske? Med pogovorom sem dobil občutek, da v njej vidite pisateljico kot žensko ali pisateljico za ženske. Ali bi bila za vas še vedno ključnega pomena, če bi bila moški?"

"Če bi bila moški?"

"No, prav: če bi bili vi moški."

"Če bi bila jaz moški? Ne vem. Nikoli nisem bila moški. Sporočila vam bom, ko bom poskusila."

Nasmehmeta se. Vsekakor je nekaj v zraku.

“Zato pa je bila moški moja mama,” vztraja on. “Bila je tudi pes. V mislih se lahko prestavi v druge osebe, v druge oblika bivanja. Bral sem, kar je napisala; vem. To je v njeni moči. Ali ni to najpomembnejši del leposlovja, da nas ponese zunaj nas, v življenje drugih?”

“Že mogoče. Vendar je vaša mati vseeno ženska. Karkoli počne, počne kot ženska. V svojih likih biva kot ženska, ne kot moški.”

“Nimam takega vtisa. Njeni moški liki se mi zdijo popolnoma prepričljivi.”

“Ne vidite, ker nočete videti. To lahko vidi le ženska. Ženske imamo nekaj skupnega. Če so njeni moški liki prepričljivi, lepo, veseli me, da to slišim, a navsezadnje je to le posnemanje. Ženske so dobre posnemovalke, boljše kot moški. Tudi kadar se norčujejo. Bolj rahel dotik imamo.”

Spet se smehlja. Glejte, kako rahel je včasih moj dotik, govorijo njene ustnice. Mehke ustnice.

“Če se v pisanju norčuje,” pravi on, “to počne preveč prikrito, da bi opazil.” Dolgo molčita. “Tako torej mislite,” navsezadnje reče on, “da moški in ženske živimo vzporedno, da se v resnici nikdar ne srečamo?”

Smer pogovora se je spremenila. Nič več ne govorita o pisanju, če sploh kdaj sta.

“Kaj mislite?” reče ona. “Kaj vam povedo izkušnje? In ali je različnost res tako slaba? Kaj bi bilo s poženjem, če ne bi bilo razlik?”

Sama sta v dvigalu. Ne v dvigalu, kakršnih je vaje: drugačen jašek. Kje je sever, kje je jug v tem šesterokotnem hotelu, v tem čebelnjaku? Žensko pritisne ob steno, jo poljubi, čuti okus po dimu v njeni sapi. Raziskava: bo to potem njeno ime? Uporaba drugotnega vira? Znova jo poljubi, ona mu vrne poljub, telo poljublja telo.

Izstopita v trinajstem nadstropju. On gre za njo po hodniku, pogleduje levo in desno. Ne ve več, kje je. Kje je jedro tega čebelnjaka? Materina soba je 1254. Njegova je 1220. Njena je 1307. Ni vedel, da obstaja tudi trinajsto nadstropje. Misлил je, da štirinajsto nadstropje sledi dvanajstemu, da je v hotelskem svetu to pravilo. Kje je 1307 glede na 1254: na severu, jugu, zahodu, vzhodu?

Znova preskočim, tokrat preskočim v besedilu, namesto dejansko.

Ko pomisli nazaj na tiste ure, se mu silovito vrne v spomin določen trenutek, trenutek ko njeno koleno zdrsne pod njegovo roko in se mu upogne pod pazduho. Stegno skladnih oblik, pomisli ocenjujoče, pohvalno. Čudno, da v tisti noči prevladuje en sam spomin, na prvi pogled nepomemben, vendar tako močan, da skoraj čuti dotik namišljenega kolena na svoji koži. Ali so razumu po naravi ljubši občutki kot ideje, otipljivo od abstraktnega? Ali pa je njeno koleno le spominska vaja, iz katere se odvije nadaljevanje noči?

Ležita v temi, z bokom ob boku v spominskem besedilu in se pogovarjata.

“Torej je bil obisk uspešen?” vpraša ona.

“S čigavega gledišča?”

“S tvojega, vašega.”

“Moje gledišče je nepomembno. Prišel sem zaradi Elizabeth Costello. Pomembno je njeno gledišče. Ja, uspešen. Dovolj uspešen.”

“Ali čutim sled grenkobe?”

“Niti najmanjše. Tu sem zato, da pomagam, to je vse.”

“Zelo lepo od tebe. Imaš občutek, da ji kaj dolguješ?”

“Ja. Sinovsko dolžnost. To je med ljudmi popolnoma naravno.”

Zmrši mu lase. “Ne jezi se,” mu reče.

“Saj se ne.”

Zdrsne dol poleg njega, ga poboža. Noče se vdati. Treba je še plačati ceno za čas v njeni postelji, za njegovo zmago.

“Govor ni bil uspešen. Bila je razočarana. Veliko truda je vložila vanj.”

“Z govorom samim ni bilo nič narobe. Samo naslov je bil nejasen. In ne bi smela uporabiti Kafke. Tudi boljša besedila so.”

“A res?”

“Ja, boljša, primernejša. V Ameriki smo, v devetdesetih letih. Ljudje ne marajo vedno znova poslušati o Kafki.”

“Kaj pa potem želijo poslušati?”

Skomigne z rameni. “Kaj bolj osebnega. Ne nujno bolj intimnega. Vendar se občinstvo ne odzove več dobro na težko zgodovinsko norčevanje iz samega sebe. Morda bi to v sili sprejeli od moškega, od ženske pa ne. Ženska ne potrebuje toliko oklepa.”

“Moški ga pa?”

“Ti mi povej. Če je to problem, je problem moških. Nagrade nismo podelili moškemu.”

“Si razmislila o možnosti, da je moja mama prodrla onstran nasprotovanja med moškim in žensko? Da ga je raziskala tako globoko, kolikor se je dalo, in se zdaj loteva širšega področja?”

“Na primer?”

Roka, ki ga je božala, je obstala. Trenutek je pomemben, on to ve. Ona čaka na njegov odgovor, na intimni vpogled, ki ga obljublja. Čuti razburljivost trenutka, naelektrenega, nepremišljenega.

“Na primer merjenja same sebe s slavnimi pokojniki. Na primer izražanja spoštovanja do sil, ki ji dajejo navdih. Za primer.”

“Je to tisto, kar pravi ona?”

“Se ti ne zdi, da to počne že vse življenje – se meri z mojstri? Ali tega ni opazil nihče v tem poklicu?”

Tega ne bi smel reči. Ne bi se smel vmešavati v materine zadeve. V neznanikini postelji ni zaradi svojih lepih modrih oči, temveč zato, ker je sin svoje matere. In vendar je izblebetal njeno skrivnost kot kak tepec. Zdaj vidi, kako delujejo vohunke. V tem ni nobene prebrisanosti. Moški se ne pusti zapeljati zato, ker ženska premaga njegova voljo do odpora, temveč zato, ker je užitek že to, da se pusti zapeljati. Pade zato, da pade, iz samega užitka ob padcu.

Enkrat ponoči se prebudi z občutkom globoke žalosti, tolikšne, da bi najraje zajokal. Dotakne se golega ramena ženske poleg sebe, vendar se ona ne zgane.

Nalahno gre z roko po njenem telesu, prsih, bokih, kolkih, stegnu, kolenu. Lepo v vsaki podrobnosti, nekako brezizrazno.

Predstavlja si svojo mater v veliki dvojni postelji, sključeno v spanju, s koleni, potegnjenimi pod brado, z razgaljenim hrbtom. Iz njenega hrbta, iz voščenega starega telesa molijo tri igle: ne drobne igle akupunkturista ali vrača, temveč debele, sive igle, jeklene ali plastične: pletilke. Igle je niso ubile, ni treba, da bi ga to skrbelo, umirjeno diha. Vseeno leži kot prebodena.

Kdo je to storil? Kdo bi bil to storil?

Taka osamljenost, pomisli on, sklonjenost nad staro žensko v prazni sobi. Srce mu poka; žalost se preliva za njegovimi očmi kot siv slap.

Ne bi bil smel priti sem, v sobo trinajst in še nekaj. Zgrešena poteza. Takoj bi moral vstati, se odkrasti ven. Vendar se ne. Zakaj ne? Ker ne želi biti sam. In ker bi rad spal. Spanec, pomisli, ki zakrpa razparan rokav skrbi. Kako nenavaden način izražanja! Vsaka opica na svetu, ki vse življenje tolče po pisalnem stroju, se že ne bi domislila takih besed. Iz teme se pojavijo, iz nič: najprej jih ni, potem so tam, kot novorojenček, srce deluje, možgani delujejo, vsi postopki elektrokemijskega laboratorija delujejo. Čudež. On zapre oči.

Ko pride dol, je ona že pri zajtrku. Oblečena je v belo, videti je spočita in zadovoljna. On se ji pridruži.

Iz svoje torbice nekaj vzame in položi na mizo: njegovo ročno uro. "Kaže osem ur narobe," reče ona.

"Ne osem," reče on. "Šestnajst. Canberrski čas. Da ne bom pozabil, kdo sem v resnici."

Njene oči počivajo na njegovih ali njegove na njenih. Posejane z zelenimi pikami. Čuti duševno stisko. Še neraziskana celina, on pa bo vsak čas odpotoval! Prešine ga zbodljaj, rahel zbodljaj izgube. Bolečina, ki ni čisto brez užitka, kot določene oblike zobobola. S to žensko, ki je ne bo več videl, si lahko zamisli nekaj povsem resnega.

"Vem, kaj misliš," reče ona. "Misliš, da se ne bova več videla. Misliš si: Kakšna zgrešena investicija."

"Kaj še vidiš?"

"Misliš, da sem te izkoristila. Misliš, da sem s tvojo pomočjo poskusila priti do tvoje matere."

Ona se smehlja. Ni neumna. Sposobna igralka.

"Ja," reče on. "Ne." Globoko vdihne. "Povedal ti bom, kaj v resnici mislim. Mislim, da te je, čeprav tega nočeš priznati, pritegnila skrivnostnost božanskega v človeku. Veš, da je v moji materi nekaj posebnega, ko pa jo spoznaš, se izkaže, da je samo navadna starka. Obojega ne moreš uskladiti. Želiš pojasnilo. Želiš vodilo, znamenje, če ne od nje, pa od mene. To misliš. Saj je v redu, nič nimam proti."

Nenavadne besede za pogovor pri zajtrku, ob kavi in popečenem kruhu. Ni vedel, da se skrivajo v njem.

"V resnici si njen sin, kajne? Ali tudi ti pišeš?"

“Hočeš vedeti, ali se me je dotaknil bog? Ne. Ampak ja, res sem njen sin. Ne najdenček, ne posvojenec. Iz njenega telesa sem prišel, se na ves glas drl.”

“Bom imela priložnost, da se poslovim od tvoje matere?”

“Lahko jo prestrežeš pred televizijskim intervjujem. Ob desetih je, v plesni dvorani.”

Ljudje s televizije so izbrali plesno dvorano zaradi rdečih žametnih zaves. Pred zaveso so zanjo postavili precej kičast stol in zraven manjši stol za žensko, ki bo postavljala vprašanja. Susan mora ob prihodu iti čez vso dvorano. Pripravljena je, da odpotuje; čez ramo ji visi torba iz telečjega usnja; njen korak je lahkoten, samozavesten. Znova začuti zbodljaj, vendar lahek kot pero.

“Velika čast je bila zame, da sem vas spoznala, gospa Costellova,” reče in prime mater za roko.

“Elizabeth,” reče njegova mati. “Oprostite zaradi prestola.”

“Elizabeth.”

“Tole bi vam rada podarila,” reče Susan Moebius in iz svoje torbe potegne knjigo. Na naslovnici je ženska v antičnem grškem oblačilu, z zvitkom v roki. *Prenavljanje zgodovine: Ženske in spomin*, piše v naslovu. Susan Kaye Moebius.

“Hvala, veselim se že, da jo bom brala,” reče njegova mati.

Knjiga Susan Moebius po končanem intervjuju skoraj ostane tam. On je tisti, ki jo pobere pod stolom.

“Ko mi ljudje vsaj ne bi dajali knjig,” zamrmra ona. “Kje bom našla prostor zanjo?”

“Jaz imam prostor.”

“Potem jo pa ti vzemi. Obdrži jo. Ti si tisti, ki jo hoče, ne jaz.”

On prebere posvetilo: Elizabeth Costello s hvaležnostjo in občudovanjem. “Jaz?” reče on. “Ne verjamem. Jaz sem samo” – komaj opazno zajeclja – “nepomembna figura v njeni igri. Ti si tista, ki jo ljubi in sovraži.”

Komaj opazno zajeclja; vendar mu na misel ni prišel izraz “šahovska figura”, temveč “odrezek”. Odrezek nohta, ki ga človek izmakne, zavije v papirnat robček in odnese.

Njegova mati ne odgovori. Zato pa mu nameni nasmeh, bežen, nenaden nasmeh veselja in – nikakor ga ne more razumeti drugače – zmagoslavja.

Opravila sta svojo dolžnost. Televizijska ekipa pospravlja opremo. Čez pol ure ju bo taksi odpeljal na letališče. Ona je zmagala – bolj ali manj. In to celo na tujem igrišču. Zmaga daleč od doma. Domov lahko odide taka, kot je v resnici, za seboj pa pusti sliko, zlagano, kot so vse slike.

Kakšna je resnica o njegovi materi? On tega ne ve, ne želi vedeti. Tu je preprosto zato, da jo varuje, prepreči dostop iskalcem spominkov in pretirano vnetim oboževalcem. Vendar čuti v sebi tudi željo, da bi spregovoril, preden odide, vseeno, kdo ga bo slišal. Ta ženska, bi rad rekel, na katere besedah visi, kot bi bila vedeževalka, je prav tista ženska, ki je pred štiridesetimi leti ves dan ležala v svoji postelji v enosobnem stanovanju v Hampsteadu, na samem tiho jokala, se zvečer splazila ven na meglenu ulico kupit ribe in pečen krompir,

od česar je živela, potem pa oblečena zaspala. To je tista ženska, ki je divjala po hiši v Melbournu, da so ji lasje vihrali na vse strani, in kričala na otroka: "Ubila me bosta! Meso mi trgata s telesa!" (Pozneje je s sestro ležal v temi in jo tolažil, medtem ko je krčevito ihtela: imela je sedem let; takrat je prvokrat doživel očetovstvo.) To je skrivni svet prerokbe. Kako jo lahko razumeš, dokler ne veš, kdo je v resnici? In kako jo lahko razumeš, če veš, kdo je?

Ne sovraži svoje matere. (Ko mu te besede pridejo na pamet, mu globoko v mislih odmevajo neke druge besede: besede enega od likov Williama Faulknerja, ki kot poblaznel venomer zatrjuje, da ne sovraži Juga. Kdo je to?) Ne sovraži je. Ravno nasprotno. Če bi jo sovražil, bi že davno poskrbel, da bi bila med njima kar največja razdalja. Ne sovraži je. Klanja se pred njenim sve-tiščem, čisti, ko je konec vznemirjenja ob svetem dnevu, pometa cvetne lističe, pobira daritve, daje na kupček prostovoljne prispevke revežev, pripravljen, da pobere odstotke. Morda se ne udeležuje norosti, vendar tudi on malikuje.

Trobilo prerokinje. Vendar "vedeževalka" ni prava beseda. Ni po grškem vzoru. Prej spominja na Tibet ali Indijo; bog, utelešen v otroku, ki ga potem vozijo od vasi do vasi, mu ploskajo, ga slavijo.

Potem sta v taksiju, peljeta se po ulicah, ki že dajejo občutek, da bodo vsak čas pozabljene.

"No, tako," reče njegova mama. "Brezhiben pobeg."

"Mislim, da res. Imaš ček?"

"Ček, medaljo, vse."

Vrzel. V Bostonu sta, na letališču, pri izhodu, čakata, kdaj bodo napovedali polet letala, ki ju bo odpeljalo do naslednje postaje njunega potovanja domov. Nad njunima glavama komaj slišno, v kričečem, silovitem tempu igra neka priredba *Eine Kleine Nachtmusik*. Nasproti jima sedi ženska, ki iz papirnatega kozarca je pokovko, tako debela, da se njena stopala komaj dotikajo tal.

"Te smem nekaj vprašati?" reče on. "Zakaj realizem? Tukaj ni hotel nihče poslušati o njem. Zakaj taka čemerna téma?"

Ona brska po torbici in nič ne reče.

"Kadar pomislim na realizem," nadaljuje on, "pomislim na kmete, zamrz-njene v kosu ledu. Pomislim na Norvežane v smrdljivem spodnjem perilu. Zakaj te zanimajo take reči? In kje pride zraven Kafka? Kaj ima Kafka opraviti s tem?"

"S čim? S smrdljivim spodnjim perilom?"

"Ja. S smrdljivim spodnjim perilom. Z ljudmi, ki si vrtajo po nosu. O tem ne pišeš. Kafka ni pisal o tem."

"Ne, Kafka ni pisal o ljudeh, ki si vrtajo po nosu. Zato pa je imel Kafka čas, da se je vprašal, kje in kako bo njegov izobraženi opičji samec našel družico. In kako se bo počutil v temi z zmedeno, napol udomačeno samico, ki so mu jo čuvaji navsezadnje pripeljali za uporabo. Kafkov opičji samec je neločljiv del življenja. Pomembna je ta neločljivost, ne življenje. Njegov opičji samec je neločljiv, tako kot sva neločljiva midva, ti v meni, jaz v tebi. Opičjemu samcu

sledimo vse do konca, do bridkega, neizrekljivega konca, pa če so na listu ostali sledovi ali ne. Medtem ko spimo, je Kafka buden tudi med vrzelmi. Tam pride zraven Kafka.”

Debela ženska ju odkrito opazuje; njeni očesci švigata od enega k drugemu: starka v dežnem plašču in moški z rastočo plešo, ki bi bil lahko njen sin, se prepirata v svoji narečni govoric.

“No,” reče on, “če je to, kar praviš, res, je odvratno. Temu se reče čuvanje živalskega vrta, ne pisanje.”

“Kaj bi ti bilo ljubše? Živalski vrt brez čuvajev, kjer živali padejo v trans, če jih ne gledaš več? Živalski vrt idej? Kletka za gorile z izmišljeno gorilo, kletka za slone z izmišljenimi sloni? Ali veš, koliko kilogramov gostega blata izloči slon v štiriindvajsetih urah? Če želiš pravo kletko za slone s pravimi sloni, potrebuješ čuvaja živalskega vrta, da počisti za njimi.”

“Zgrešila si poanto, mama. In nikar se tako ne razburjaj.” On se obrne k debeli ženski. “Razpravljava o književnosti, o idejah realizma v nasprotju z idejami idealizma.”

Debela ženska odmakne oči, ne da bi nehala žvečiti. On pomisli na napol prežvečeno koruzo in slino v njenih ustih in srh mu gre po telesu. Kje se vse to konča?

“Med čiščenjem za živalmi in opazovanjem, kako počno, kar počno, je razlika,” povzame on. “Govoriva o drugem, ne o prvem. Ali živali nimajo ravno tolikšne pravice do zasebnega življenja kot mi?”

“Če so v živalskem vrtu, že ne,” reče ona. “Če so na odru, že ne. Ko enkrat igraš predstavo, nimaš zasebnega življenja. Sploh pa, ali zvezde prosiš za dovojenje, preden skozi teleskop pokukaš vanje? Kaj pa zasebno življenje zvezd?”

“Mama, zvezde so kamnite gmote.”

“A res? Mislila sem, da so sledovi svetlobe, stari milijone let.”

“Začenja se vkrcavanje za let 323 brez postankov za Los Angeles,” reče glas nad njunima glavama. “Potniki, ki potrebujejo pomoč, in družine z majhnimi otroki naj stopijo naprej.”

Med poletom se komaj dotakne hrane. Naroči dva konjaka, enega za drugim, potem zaspi. Ko se čez nekaj ur začno spuščati proti Los Angelesu, ona še vedno spi. Stevardesa jo potreplja po rami. “Gospa, varnostni pas.” Ne premakne se. On in stevardesa se spogledata. On se nagne čez mamo in ji pripne varnostni pas.

Sključena sedi globoko na sedežu. Glava ji visi postrani, usta ima odprta. Komaj slišno smrči. Svetloba se bliska od oken, medtem ko letalo kroži, bleščeče sonce zahaja nad južno Kalifornijo. On vidi v njene nosnice, v njena usta, po grlu navzdol. Tisto, česar ne vidi, pa si lahko predstavlja: rožnat in nagnusen goltanec, ki se med požiranjem krči kot piton, vleče predmete navzdol v svojo hruškasto trebušno vrečo. On se odmakne, pripne si varnostni pas, se vzravna na sedežu, s pogledom naprej. Ne, si reče, to ni kraj, s katerega prihajam, to ni tisto.

Prevedla Dušanka Zabukovec